

Катерина Білик

## КАРНАВАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ У ТВОРЧОСТІ Є. МАЛАНЮКА

*У статті розглядається феномен карнавалізації особистості на прикладі творчості українського поета Є. Маланюка. Зокрема, мова йде про створення в поетичних творах уявного світу, який є альтернативним щодо реального. У цей уявний світ включені реальні персонажі з минулого автора. Досліджуються коди ідентичності, які виникають внаслідок карнавалізації. Крім того, зроблено спробу осмислити причини існування цих кодів у творчості цього автора.*

**Ключові слова:** карнавалізація, коди ідентичності, уявний світ.

### ***Bilyk K. The Carnivalization of a Personality in Y. Malaniuk's Poetry***

*The phenomenon of carnivalization is studied on the example of Ukrainian poet Y. Malaniuk. In particular, the question is the creating of the imagined world that is alternative in relation to the real one, in poetical works. The real characters from the author's past are included to this imagined world. The codes of identity that appear as a result of carnivalization are studied. More over, the attempt to comprehend the reasons of the existing of these codes in the given author's poetry is made.*

**Key words:** carnivalization, the codes of identity, the imagined world.

### ***Билык К. А. Карнавализация личности в творчестве Е. Маланюка***

*В статье рассматривается феномен карнавализации на примере творчества украинского поэта Е. Маланюка. В частности, речь идет о создании в поэтических произведениях воображаемого мира, который является альтернативным по отношению к реальному. В этот воображаемый мир включены реальные персонажи из прошлого автора. Исследуются коды идентичности, которые возникают вследствие карнавализации. Кроме того, сделана попытка осмыслить причины существования этих кодов в творчестве данного автора.*

**Ключевые слова:** карнавализация, коды идентичности, воображаемый мир.

У цій статті ми досліджуємо творчість українського поета першої половини ХХ ст. Є. Маланюка, в поезії якого простежуються необа-рокові риси. Його творчість вивчалася українськими та польськими дослідниками, серед яких Л. Куценко [5], Ю. Войчишин [2], Е. Циховська [11], Н. Лисенко, А. Середницький [15], П. Вашкевич-Леван-довська.

Сучасній свідомості до певної міри притаманна карнавалізація особистості, прикладом якої є створення вигаданого, уявного світу (віртуальна реальність Інтернету (“стіни” соціальних мереж), альтер-нативна історія тощо).

Під карнавалізацією розуміється створення ілюзорного, вигадано-го світу з вигаданим простором, часом, обставинами, персонажами. Цей світ може частково ґрунтуватися на наявній реальності. Творець світу поміщує себе туди в тій чи іншій іпостасі.

Зокрема, карнавалізація особистості спостерігається в українській поезії. Ми обрали для дослідження окремих випадок – творчість Є. Маланюка, в якій простежується феномен карнавалізації та наяв-ність двох кодів ідентичності, один із яких пов’язаний із карнавалі-зацією. На карнавалізацію у творах Є. Маланюка звертали увагу до-слідники його спадщини, а також дослідники української літератури першої половини ХХ ст., такі як, наприклад, О. Юрчук [12], Н. Ада-менко [1]. Однак повною мірою це питання ще не висвітлено і зазви-чай лишається поза увагою дослідників.

У цій статті викладено авторську гіпотезу.

Метою статті є вивчення феномену карнавалізації, її наслідків для авторської свідомості та причини її виникнення.

Кожна людина може мати кілька кодів ідентичності. Ми розгля-даємо той варіант, коли людина ідентифікує себе як себе реальну та як себе уявну. Перший код ідентичності – “я існую в даній площині реальності”. Більшість людей мають такий код, так чи інакше іденти-фікуючи, усвідомлюючи та осмислюючи себе в тому часі та просторі, в якому вони знаходяться. Другий код – “я існую в іншій площині вигаданої реальності”. Його мають тільки окремі індивіди, і він, зви-чайно, не обмежений у часі та просторі. Індивід може свідомо розріз-няти ці коди, а може сплутувати, частково чи повністю ототожнюючи площини та реальності.

У поезії Є. Маланюка наявні обидва коди ідентичності. У нього вони існують паралельно, він їх розрізняє – в поезії він ідентифікує себе як себе уявного, в прозі, навпаки, як себе реального. Таким чи-ном, його творчість є подвійною: в науково-публіцистичній прозі він

тверезо оцінює минуле, розуміючи, що до нього повернутися неможливо; а в поезії оживлює персонажів зі свого минулого, описуючи альтернативний розвиток подій.

У поетичних творах Є. Маланюка персонажі з минулого (які померли) є живими, діють у вигаданому світі (який за деякими аспектами збігається з реальним, відрізняючись, однак, сценарієм розвитку подій). Це те, що могло би статися. Наявність вигаданого світу ми віднесли до феномену карнавалізації. Про неї мова буде йти трохи пізніше. А зараз принагідно поговоримо про ще один додатковий код ідентичності – отожднення себе з себе минулим. Автор розглядає себе як того персонажа, який діє в його вигаданому світі, частково співвідносячи себе з самим собою, яким він був у той час, коли інші персонажі (оживлені ним) ще були живими (“Спогад” [8, с. 147-148]). Причиною появи додаткового коду є те, що автор розглядає померлих людей як живих, а значить, як тих, з якими він (“він минулий”) взаємодівав у своєму минулому. Якщо оживлюються персонажі, то оживлюється (навіть мимовільно) їх минуле разом з усім своїм вмістом, включаючи і автора (того, який він був у минулому).

Цей код (“я минулий”) є варіацією розглядання себе як себе уявного. Тому ці два коди – основний “я уявний” і додатковий “я минулий” у статті розглядаються разом.

Тепер розглянемо феномен карнавалізації особистості. Цей феномен полягає в тому, що людина створює вигаданий світ, куди поміщує себе (як під час карнавалу). У Є. Маланюка це проявляється, як вже говорилося вище, в поезії. Він створює настільки сильну ілюзію реальності, що читач, не обізнаний з історичними фактами, вважає створений світ справжнім. Тільки зазираючи в примітки, з подивом дізнаєшся, що описані люди на час створення поезії були мертві.

Яскраво демонструють приклад карнавалізації поезії, присвячені його колишньому військовому начальнику (В. Тютюнник), який загинув під час визвольних змагань УНР. У цих поезіях, в ілюзорному світі В. Тютюнник є живим, живими є інші персонажі, які на час написання поезій були давно мертві. Це такі поезії, як “Побачення” [7, с. 138-144], “Балада про Василя Тютюнника” [9, с. 63-65], “Провесна” [8, с. 95-96] та інші.

Нагадую, що творчість Є. Маланюка часто відносять до необароко. Необароко успадкувало більшість своїх значних рис від свого попередника, літературного бароко. Серед цих рис виділяють такі, як бравурність, буфонадність, карнавалізація і театралізація дійсності, надмір/надривність, ускладненість тропів, змістових напластунів

[12]. Ці ознаки притаманні і українському необароко, зокрема, карнавалізація і театралізація дійсності.

Необароко також перейняло окремі риси архітектурного бароко, зокрема такі, як створення ілюзій в інтер'єрі: фальшиві вікна та двері; дзеркала, які розширюють простір; зображення на стінах людей в реальний розмір. Опис поведінки мертвих людей як живих (“Побачення” [7, с. 138-144]) відповідає фальшивим вікнам і дверям, оскільки він не містить під собою реального підґрунтя. Опис можливих подій як реальних (“Балада про Василя Тютюнника” [9, с. 63-65]) відповідає зображенню на стінах людей в дійсний розмір, оскільки ці події (їх зображення) розгортаються на тлі реальності, адекватної автору (на “стіні”). Опис поведінки ще живих людей, які діють у вигаданих подіях (“Балада про Василя Тютюнника” [9, с. 63-65]), відповідає дзеркалам, які відбивають реальність, розширюючи простір.

У наведених для прикладу поезіях у дзеркало дивиться сам автор (він є живим, проте, діє у світі мертвих). Дзеркало, крім розширення, ще й подвоює реальність. Тобто маємо два простори – той, в якому знаходиться людина, що дивиться у дзеркало, і той, який відображає це дзеркало. Однак у Є. Маланюка не йдеться про два простори, один з яких є відображенням іншого. На початку є один простір – реальна площина, потім – стисло, кількома словами – описується перехід до іншої, вигаданої площини, що ніби відображує реальну. Далі реальна площина зникає, лишається тільки вигадана – яка тепер ідентифікується як реальна. Відображення у дзеркалі не є насправді відображенням. Той Маланюк, який діє у вигаданому світі (світі мертвих), не є двійником (дзеркальним відображенням) реального Маланюка. Це і є реальний Маланюк, який перейшов грань між двома площинами. Тільки знаходячись у реальному світі, поет розрізняє два коди ідентичності. У вигаданому світі діє другий код (“я уявний”) збігається з першим – “я реальним”. Нагадую про додатковий код – “я минулий”, який є складовою частиною того Маланюка, що діє у вигаданому світі. Тобто, у процесі карнавалізації усі коди перетворюються на один.

Повертаючись до архітектурного простору поезії Маланюка, зазначаю, що карнавалізація сприяє розширенню простору. Той код ідентичності (“я уявний”), який викликаний карнавалізацією, слугує для розширення площини уявної, вигаданої реальності. Тоді як перший код ідентичності (“я реальний”) обмежений часом (20-30-ті рр. ХХ ст.), простором (на той час поет перебував в еміграції у Східній Європі), історичними подіями (крах УНР) та іншими об'єктивними чинниками. Другий код дає змогу вирватися з реальної обмеженої

площини. Власне, у розширеній реальності час і простір як такі відсутні. Увага сконцентрована на подіях (які відрізняються від історичних). Будь-які чинники стають суб’єктивними, і автор керує ними на свій розсуд. Це вже жанр історичної фантастики або альтернативної історії, тільки в поетичній формі.

Виникає питання: якими є причини карнавалізації та подвійної ідентичності у творчості Є. Маланюка. Два коди ідентичності з’являються у творчості Є. Маланюка у так званій “варшавський період”, який перетинається з празьким (поет емігрував до Польщі, вчився у Чехії, потім повернувся до Польщі, де працював). У цей період вийшли друком такі збірки: “Земна Мадонна” (1934), “Перстень Полікрата” (1939, опубліковано у Львові), “Вибрані поезії” (1943, Львів – Краків); почав писати “П’яту симфонію” (закінчив у 1954).

До цього періоду Маланюк не був поетом. Звичайно, він писав вірші, але їх ніколи не включають до його творчої спадщини, оскільки ті, що збереглися, є учнівськими, нижчими від загального рівня його поезії. Якщо були інші, вони невідомі дослідникам. У Польщі він переосмислює життя, усвідомлюючи, що збройна боротьба для нього закінчилася. За короткий час Є. Маланюк став досить відомим поетом, не тільки в своєму колі.

Він бере участь в українських мистецьких об’єднаннях (Празька школа, група “Танк”). Учасники цих об’єднань, такі як Ю. Дараган (цикл поезій “Жіноче”[3]), О. Лятуринська, Ю. Липа також тяжіють до створення вигаданого світу. Роман Ю. Липи “Козаки в Московії” є прикладом карнавалізованого альтернативного світу. Кожен буде свій світ відповідно до своїх уподобань. Так, наприклад, О. Лятуринська створює карнавалізований світ на основі культури Київської Русі: “Після бурі”, “Дала я панцер окувати”, “Брешуть на щити лишиці” [9, 195; 198; 199]. Багатьом учасникам Празької школи та групи “Танк” властиве бажання створити вигаданий світ, і Є. Маланюк не є винятком. За допомогою карнавалізації переосмислюються події, реалізується прагнення переписати хід минулого, формується ілюзорна реальність, куди можна втекти від дійсності.

Також Є. Маланюк знайомиться з відповідними польськими формуваннями, зокрема з польськими скамандритами (група поетів першої половини ХХ ст., яких також відносять частково до необароко – Ю. Тувім, Я. Лехонь, Я. Івашкевич, А. Слонімський). Проведене дослідження показало, що вплив справді спостерігається (Я. Лехонь, “Марш Другого Корпусу” [14, с. 75], Я. Івашкевич, “Окстостиhi” [13]), хоча він не є визначальним. У цих поетів теж є мотиви створення уявного

світу, оживлення мертвих. Є. Маланюк спілкувався зі скамандритами, був обізнаний з їхньою творчістю, але його власна поезія розвивалася паралельно з поезією скамандритів. Правильніше буде говорити про те, що і Є. Маланюк, і скамандрити використовували однакові теми. Вплив скамандритів поєднався з впливом Празької школи.

Інша причина – бажання оживити померлих. Автор втратив рідних йому людей під час війни. Створення вигаданого світу давало можливість описувати померлих як живих. Крім того, у вигаданому світі події можуть розгортатися не за тим сценарієм, що в дійсності, тому можна зробити те, що не вдалося зробити в реальності, так би мовити, взяти реванш. В одному зі своїх творів Фуко зауважує, що “... розповідь продовжувалася, щоб [...] утримати смерть – поза колом існування” [10]. Є. Маланюк дотримувався схожих міркувань. Його твори дають померлим інше життя, шанс зробити те, що вони не встигли зробити в історичній реальності. “Немає смерті”, твердить він у своїх творах [7, с. 144]. Його твори є тим засобом, за допомогою якого зупиняється, скасовується смерть.

Російська дослідниця карнавалізації М. Загібалова вказує на те, що карнавалізація може бути засобом відновлення цілісності сприйняття навколишнього світу [4, с. 15]. Для Є. Маланюка карнавалізація справді відігравала роль такого засобу, щоб відновити своє сприйняття світу, порушене війною, еміграцією та втратою рідних. Карнавалізація розширює обмежений простір, про що вже говорилося вище, тому і поет не відчуває себе обмеженим. Карнавалізація поєднує два коди ідентичності в один, що також сприяє відновленню цілісності, оскільки свідомість не розривається між світами. Не завжди створення ілюзорного світу є ознакою втрати відчуття дійсності. Навпаки, це дає вихід тим переживанням та емоціям, які заглушуються в реальному світі. Єдина умова карнавалізації – поєднання двох кодів ідентичності, використання “стін” та “дзеркал” тільки в ілюзорному світі, чітке розмежування кодів у реальному світі.

Підіб'ємо підсумки. В поезії Є. Маланюка наявні два коди ідентичності – “я реальний” та “я уявний”. Карнавалізація особистості, що простежується в його творах, поєднує ці два коди в один (у площині вигаданої реальності), розширює площину дійсної реальності, відновлює цілісність сприйняття дійсності. Причини карнавалізації та подвійної ідентифікації, з одного боку, вплив Празької школи та польських скамандритів, з іншого – бажання переписати минуле та намагання зупинити смерть. Біографія Є. Маланюка свідчить про позитивні наслідки карнавалізації – поет відновив своє життя, зруйноване війною.

**Література:**

1. Адаменко Н. Б. Феномен бароко в культурно-філософській традиції постмодернізму // Автореф. дис.... к. філософських н. – спец. 09. 00. 05. – К., 2007. – 18 с.
2. Войчишин Ю. Поетична особистість Є. Маланюка / Ю. Войчишин. – Київ: Либідь, 1993. – 160 с.
3. Дараган Ю. Ю. Срібні сурми: Поезії. Біографічний нарис / Ю. Ю. Дараган, Л. Куценко. – К.: Веселка, 2004. – 127 с.
4. Загибалова Марія Анатольевна. Феномен карнавалізації сучасної культури: диссертация... кандидата філософських наук: 09. 00. 13 / Загибалова Марія Анатольевна; [Место защиты: Тул. гос. пед. ун-т им. Л. Н. Толстого]. – Тула, 2008. – 154 с.
5. Куценко Л. Євген Маланюк: дорогами втрат і сподівань / Л. Куценко. – Кіровоград: Центрально-українське вид-во, 2002. – 84 с.
6. Маланюк Є. Вибрані поезії / Є. Маланюк. – Львів – Краків, 1943.
7. Маланюк Є. Невічernalність: Поезії, статті / Є. Маланюк. – К.: Веселка, 2001. – 318 с.
8. Маланюк Є. Поезії / Є. Маланюк. – К.: Укр. Письменник, 1992. – 318 с.
9. Празька поетична школа: антологія. – Харків: Веста-Ранок, 2004. – 256 с.
10. Фуко М. Что такое автор / М. Фуко. Воля к истине: по ту сторону знания, власти и сексуальности, [Работы разных лет]; пер. с франц. – М.: Касталь, 1996. – С. 7-45.
11. Циховська Е. Д. “Є. Маланюк і Стемповські: контактнo-типологічні зв’язки”. Міжнародна Інтернет-конференція “Українська література і загальнослов’янський контекст. [http://www. bdpu. org/scientific\\_published/ukr\\_lit\\_2008](http://www.bdpu.org/scientific_published/ukr_lit_2008).
12. Юрчук О. О. Необарокові тенденції в українській літературі ХХ ст. / О. О. Юрчук. – Київ: Либідь, 1998. – 202 с.
13. Iwaszkiewicz J. Oktostychy. Wiersze. Tom 1. Czytelnik. – Warszawa, 1977. – 430 s.
14. Lechoń J. Poezje zebrane. – Toruń, 1995. – 550 s.
15. Serednicki A. Jewhen Małaniuk a pisarze polscy // Serednicki A. Szkice polsko-ukraińskie. – Warszawa: Towarzystwo Polska-Ukraina, 1994. – S. 58-86.

**Рецензент:** доктор культурології, професор кафедри філософії та політології Харківської державної академії культури **А. Т. Щедрін**